

népi-urbánus viták szokatlan hevesége; a modernizáció és a tradicionalizmus sokszor manapság is megnyilvánuló ellentétpárja. 1947-től az 1980-as évek végéig pedig – a Tanácsköztársaság eszméihez való részbeni visszakanyarodás eredményeként – a másként gondolkodók és a konzervatív ideológiák teljes háttérbe szorítása, majd 1990-től, immár a szabad véleménynyilvánítás jegyében a jó száz éves múltra visszatekintő viták heveny és érzelmileg túlfűtött kiújulása. Abban, hogy ez így alakult, a Tanácsköztársaság (kulturális) politikájának és az azt követő, 1919–1920-as, gyakran szélsőséges visszahatásnak is döntő szerepe volt. Akkor sem, de manapság sem szűrik le a régi tapasztalat lényegét, hogy a történelem és a politika fekete-fehér szemlélete és értelmezése sohasem vezet jóra.

Ujváry Gábor

Berzeviczy Albert és az 1919-es proletárdiktatúra

Közép-Európa első szovjet típusú hatalma, az 1919. március 21-én puccszerűen uralomra jutott Magyarországi Tanácsköztársaság fennállásának 133 napja során egy bolsevik típusú totális átalakulást kívánt véghezvinni, megtörve a magyar történelem folyamatosságát.¹ A társadalom igen jelentős része szembehelyezkedett az internacionalista és antiklerikális, a magántulajdon minél teljesebb felszámolására törekvő rendszerrel.² Közéjük tartozott az egyik legrégebbi – a XIII. századból eredeztetett – magyar nemesi családból származó berzevicei és kakaslovnici Berzeviczy Albert is, korábbi vallás- és közoktatásügyi miniszter (1903–1905), képviselőházi elnök (1910–1911), a Magyar Olimpiai Bizottság alapító elnöke (1895–1904), továbbá a Magyar Tudományos Akadémia mindmáig leghosszabb ideig hivatalban lévő vezetője (1905–1936).³

A Sáros vármegyei dzsentrísaládban született – és a neves festővel, Szinyei Merse Pállal elsőfokú unokatestvénységben álló – Berzeviczy Albert politikai gondolkodása, társadalom- és világmérete a XIX. századi konzervatív–liberális eszmerendszerben gyökeredzett. Az 1867-es kiegyezés révén létrejött dualista rendszer feltétlen híve volt, mivel abban látta a szláv és germán népek közé ékelődött magyarság megmaradásának zálogát. Politikai idolyának az egykori kétszeres miniszterelnököt (1903–1905, 1913–1917), gróf Tisza Istvánt tartotta. A kétközpontú állam 1918 őszén végbement összeomlása, illetve Tisza István meggyilkolása után a kormányfői székbe került gróf Károlyi Mihályt viszont a kabinetjével együtt

*Berzeviczy Albert 1915-ben
(Magyar Nemzeti Múzeum,
Történeti Fényképtár)*

1 *Romsics Ignác: A Nagy Háború és az 1918–19-es magyarországi forradalmak.* Helikon Kiadó, Budapest, 2018. 303.

2 *Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században.* Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 127–129.

3 *Berzeviczy Albert életútját bővebben lásd Gali Máté: Berzeviczy Albert. A márványarcú miniszter.* Szépművészeti Könyvek, Budapest, 2017.

alkalmatlannak ítélte a válságos helyzetben lévő ország irányítására. Rossz és felelőtlen politikusoknak vélte őket, akik a meglátásai szerint nem léptek fel kellő határozottsággal hazánk területi integritásának védelmében.⁴

Károlyi és kormánya az első világhégest követő teljes szétesés, valamint azzal egyidejűleg a Kárpát-medencében beállt polgárháborús viszonyok közepette eredeti célkitűzéseinek nagy részét képtelen volt megvalósítani. Elmaradt a demokratikus választások megrendezése, elkészt a földosztás megkezdése, és fokozatosan csalatkozniuk kellett a pacifista-wilsonista külpolitikai orientációban is. Mindezek együttesen azt eredményezték, hogy a gróf kezdetben meglévő támogatottsága egyre szűkült, amit politikai ellenfelei igyekeztek a saját javukra fordítani. Amikor pedig 1919. március 20-án az akkor már köztársasági elnök Károlyi Mihály bejelentette a Berinkey-kabinet lemondását, a szociáldemokraták balszárnya titokban kiegyezett a kormányalakításról a börtönben ülő Kun Bélával, a Komunisták Magyarországi Pártjának első emberével, és március 21-én kikiáltották a Magyarországi Tanácsköztársaságot.⁵

A magántulajdon szocializálását meghirdető szovjethatalom rögvest az első napokban befagyasztotta Berzeviczy bankbetétjeit, államkövetvényei után nem fizetett hozamot, és a záloglevelei is elvesztették jövedelmezőségüket. Budapesti hatszobás, nagypolgári lakása, melyben addig a feleségével, Kuzmik Zsófiával élt, mind szűkösebbé vált számára. Egy március végi lakásrendelet értelmében ugyanis mindössze két szobára tarthattak igényt. Kettőbe az Erdélyből menekült Lilian lányuk költözött a férjével, míg a másik kettőbe inkább Berzeviczy maga kérte fel lakónak az egyik rokonát, Berzeviczy Emilt, valamint a ház gépészenek családtagját, egy tisztességes iparossegédet.⁶

A Berzeviczy által vezetett Magyar Tudományos Akadémiát a Lukács György filozófus, valamint Kunfi Zsigmond közoktatásügyi népbiztos irányította kommunista kultúrpolitika „reakciónak”, a hajdani konzervatív–feudális világ egyik támaszának ítélte, és ezért a működését 1919. április 14-én a Közoktatásügyi Népbiztosság rendeletileg határozatlan időre felfüggesztette.⁷ Az MTA palotáját, a rendőrséget és a csendőrséget felváltó Vörös Őrség rendelkezésére bocsátották.

A sápatag borszíne, illetve többnyire érzelmeiktől mentes viselkedése okán „*márványarcú ember*” néven is emlegetett Berzeviczy tisztában volt azzal, hogy az Akadémiával együtt annak elnöke is a régi rend hívének, azaz nemkívánatos személynek minősül Kun Bélának szemében. Amikor pedig a tanácskormány röviddel a hatalomra jutását követően elvette a lakástelefonját, már biztos lehetett abban, hogy további retorzióktól kell tartania.⁸ Az 1919 húsvétvasárnapjáról húsvéthétfőre virradó éjjelen (április 20–21.) aztán Berzeviczyért egy detektív társaságában vöröskatonák érkeztek. Ellenforradalmi szervezkedés – alaptalan – gyanúja miatt letartóztatták, és a Markó utcai törvényszéki épületbe hurcolták. Aznap éjszaka országsszerte politikai érdekből végrehajtott túszejtések sora zajlott. Az államhatalom ezzel próbálta elejét venni az ellenforradalmi megmozdulásoknak. A túsók névsorát a lakásjegyzékből, valamint az Országos Kaszinó és a Nemzeti Kaszinó névjegy-

4 Búcsú a Monarchiától. Berzeviczy Albert naplója (1914–1920). S. a. r.: *Gali Máté*. Helikon Kiadó, Budapest, 2015. 223–240.

5 *Hatos Pál*: Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története. Jaffa Kiadó, Budapest, 2018. 385–416.

6 *Berzeviczy Albert*: Berzeviczei házam története. Családi krónika. Kézirat, a Szalay–Berzeviczy család tulajdona, é. n. [1920] 225–226.

7 Akadémiai Értesítő. 30. kötet. Szerk.: *Heinrich Gusztáv*. MTA, Budapest, 1919. 220.

8 *Berzeviczy Albert*: A bolsevizmus uralma alatt Budapesten. Naplójegyzetek. In A bolsevizmus Magyarországon. Szerk.: *Gratz Gusztáv*. Franklin Társulat, Budapest, 1921. 754.

zékéből állították össze. A listán a bolsevista forradalom előtti elit képviselői szerepeltek: politikusok, hírlapírók, gazdasági vezetők, arisztokraták, egyetemi tanárok stb.⁹

Berzeviczy a Markó utcában elsőként ellenforradalmárnak vélt fiatal katonákkal volt összezárva egy cellában, majd három kisstilű bűnözővel. A tömlőcben ugyan csak egy vaságy szalmazsákján aludt, ám az otthonról küldött élelmiszert fogyaszthatta, így nem volt a rossz minőségű rabkosztra kényszerülve. A második napon az épület másik szárnyába szállították át, ahol több régi, szintén rabsorsa jutott ismerősével találkozott, például gróf Festetics Pál magyar király főkamარás mesterral. Berzeviczynek jól esett társalogni velük, később azonban kiderült, hogy többen vannak, mint amennyi fekhely a rendelkezésükre áll. Berzeviczy ezért egy rongyos szalmazsákon feküdt a nyirkos padlón. A rabok beszélgetéssel, illetve a *Népszava* – a tanácskormány hivatalos lapjának – olvasásával töltötték az idejüket a zárkában. A negyedik nap (április 24.) estjén egy börtöntiszt lépett a cellájukba és felolvasta többük, köztük Berzeviczy nevét is. A börtönőrök ezután kivették a listán szereplőket a folyosóra, majd egy irodába kísérték, ahol közölték velük, hogy szabadok. Erről tanúsítványt is kaptak, melynek átadásakor az ifjú kézbesítőfiú közölte Berzeviczyvel, hogy a kiszabadulását Kunfi Zsigmondnak köszönheti.¹⁰

Berzeviczy megpróbáltatásai a későbbiekben sem értek véget. Május első felében előbb egy lakásrekviráló-bizottság majdnem elvette a maradék két szobájából az egyiket, később pedig a feleslegesnek ítélt fehéreneműit kellett beszolgáltatnia a Vörös Hadsereg számára. Az újabb letartóztatástól tartva családjára tanácsára a hónap végén egy hétig sógora, Kuzmik Pál sebész-egyetemi tanár Múzeum körúti lakásában bujkált. A kommünnel kapcsolatos emlékeiről írt memoárjában jegyezte fel, hogy május legvégén úgy érezte, „*Se éjjel, se nappal nyugtom nincs; éjjel mindig lessük, hogy a körúton száguldó autók valamelyike nem áll-e meg lakásom előtt, nappal pedig minden csengetésre fölrezenünk; vajon nem lakásrekvirálást vagy házkutatást jelent-e?*”¹¹ 1919. június 9-én, pünkösdhétfőn, újabb túszejtésekről értesült Berzeviczy. Fanyar humorral állapította meg, hogy számára úgy tűnik, „*A szovjet-kormány a kereszténység nagy ünnepnapjait tömeges elfogatásokkal szereti megülni.*”¹²

Május-június folyamán a megszaporodó „ellenforradalmi” cselekmények (vasutas-sztrájk a Dunántúlon, parasztfelkelés Kalocsa környékén, a Ludovika Akadémia tisztképző növendékeinek és a dunai flottilla hajóinak lázadása a fővárosban stb.) már jelezték, hogy az infláció, az általános áru- és nyersanyaghiány, az elmaradt földosztás, a nem kielégítő szociális intézkedések, az erőszakos rekvirálások, vagy éppenséggel a vörösteror miatt a Magyarországi Tanácsköztársaság hátszágát veszítette. Kun Béla ekkor a forradalom mellől elpártoltak visszahódítását egy nagy katonai győzelemmel remélte elérni. Célpontul a Tiszántúlt megszállva tartó Románia hadereje szolgált. A Vörös Hadsereg offenzívája július 20-án indult meg, azonban a nagy túlerőben lévő ellenséges csapatokkal szemben néhány nap alatt összeomlott. A románok ellentámadásba mentek át, üldözőbe véve a rendezetlenül nyugat felé menekülő, felbomlóban lévő magyar hadsereget.¹³

A Forradalmi Kormányzótanács felismerte helyzete reménytelenségét, 1919. augusztus elsején lemondott, az ország irányítása pedig egy mérsékelt szociáldemokrata politikusokból álló kabinet kezébe került, melynek élén a 133 nap alatt szerepet nem vállaló Peidl Gyula

9 Bődök Gergely: Vörös húsvét. A tanács hatalom túszejtései. Rubicon 2015. 3. 62–75.

10 Berzeviczy Albert i. m. 1921. 759–763.

11 Uo. 768.

12 Uo. 769.

13 Fogarassy László: A Magyarországi Tanácsköztársaság katonai összeomlása. Történelmi Szemle 1981. 1. 20–50.

állt. A Tanácsköztársaság vezetői a családtagjaikkal együtt még aznap késő este különvonnattal Bécsbe menekültek a felelősségre vonás elől. A baloldali osztrák kormány ugyanis politika menedékjogot biztosított számukra.¹⁴

Berzeviczy a Tanácsköztársaság bukását gyakorlatilag „felszabadulásként” élte meg, mivel a magyarországi kommunistákat többségében tehetségtelen, korrupt és hazafiatlan társaságnak tartotta, akik csak a Károlyi-kormány tehetetlenségét kihasználva kerültek hatalomra. Szavai szerint: „*Abban a társaságban, amely a körülmények szerencsétlen találkozására, az antant elvakult igazságtalansága, a magyar nemzetnek a kétségbeeséstől való fásultsága s a március 21-iki forradalmat megelőző kormány könnyelműsége vagy gyávasága következtében a hatalmat ez országban magához ragadta, közveszélyes örültek mellett voltak kétségkívül nagytehetségű, nem közönséges készségű s értékes energiával bíró emberek is; voltak végül meggyőződésnélküli korrupt alkalmazkodók és kapaszkodók; de egy dologban megegyeztek mind: hogy nem volt se lelkiismeretük, se hazafiságuk. S azonkívül volt még egy uralkodó jellemvonása ennek a kormányzatnak, amely szomorúan különbözteti meg más, talán vérengzőbb, talán még kártékonyabb terroristák uralmától, az, hogy minden igazi, tiszta fanatizmus híján az ügyis rövid idejűnek ígérkező hatalom minél teljesebb kiélvezésére s mindenekfölött minél több pénz összeharcsolására irányult. Uralkodjunk és zsebeljünk! ezt a jelszót lehetett volna a magyar szovjetház kapujára írni.*”¹⁵

Gali Máté

Emlékezés Kiskőrös 1919-es vértanúira

A Magyarországi Tanácsköztársaság legitimációja a Duna–Tisza közén kifejezetten gyengének volt mondható: hiába a kommunista agitatori tevékenység, és a kemény fellépések a „*régi rend hívei*” ellen, a főként parasztemberekből álló társadalom nem mutatott hajlandóságot a bolsevik eszmék befogadására. Legfőbbképp a földosztás elmaradása és az egyházi oktatás felszámolása miatt a 133 nap során végig ott volt a levegőben, hogy inkább nem értik, és csak megtűrik Kun Béla tanácskormányának hatalmát, mintsem elfogadnák azt. Amikor aztán Hamburger Jenő népbiztos a kenyérgabona-fejadagok minden korábbinál alacsonyabb mennyiségéről (72 kg/fő) beszélt a Tanácsok Országos Gyűlésén (az országgyűlés megfelelője), valamint 1919 nyarán a román hadsereg felvonulása miatt a Hadügyi Népbiztosság újabb sorozást rendelt el, az ún. Duna melléken a kommün ellen szabályos lázadás, ha tetszik, „*parasztforradalom*”¹ robbant ki, amely, ha nem is tartott sokáig (mindösszesen pár napról beszélünk), de előrevetíthette a rendszer nem oly sokára elérkező végnapjait. 1919. június 18-án először Dunapatajon tört ki felkelés. Éjszaka letartóztatták a direktóriumot (helyi végrehajtó hatalom, az előljáróság megfelelője), majd lefegyverezték a vörösörséget (karhatalom, a csendőrség/rendőrség megfelelője). Innentől kezdve az események láncreakcióként terjedtek: először Kalocsa és a környékbeli falvak, majd Solt, Kecel, Soltvadkert, Kiskőrös stb. következtek. A 22-i napot nevezhetjük csúcspontnak, ekkor Dél-

14 Salamon Konrád: Nemzeti önpusztítás 1918–1920. Korona Kiadó, Budapest, 2001. 173–174.

15 Berzeviczy Albert i. m. 1921. 780–781

1 A terminológiával és az országos nézőponttal kapcsolatban lásd Romsics Ignác: A Tanácsköztársaság és a Duna-melléki „parasztforradalom”. Rubicon 2011. 2. 10–16.